

BAKA L. PATRIK

A magyar újraírások hajnala – avagy Kukoricza Jancsi másik élete

Petőfi Sándor: János vitéz vs. Csurgó Csaba: Kukoricza

„Tüzesen süt le a nyári nap sugára / Az ég tetejéről a juhászboj-
tára.”
(Petőfi Sándor: János vitéz)

„Rohadt meleg volt aznap. De a plüssöket egyáltalán
nem viselte meg a hőség.”
(Kukoricza Jancsi; Csurgó Csaba: Kukoricza)

Nem túlzás azt állítani, hogy Csurgó Csaba *Kukoricza*¹ című monumentális regényével a magyar irodalom újabb mérföldkőhöz ért. Sepsi Lászlóval szólva: „Ha a *János vitéz* a magyar *Odüsszeia*, mint azt Kosztolányi írta, akkor a *Kukoricza* a magyar *Ulysses*.”²

Csurgó úgy aktualizálja Petőfi klasszikusát, hogy az éppen annyira válik elhelyezhetővé egy módosított mában, mint az elmúlt száz év bármely szakaszán, egy „kifejezetten retróhangulatú alternatív Magyarországon”,³ s mindeközben annak az évszázadnak „ideát” megismert – egymástól olyannyira eltérő, hogy szinte már azonos – politikai színezete és háttérzaja mind belesűrűsödik a regény idejébe. Azon túl, hogy magyar nyelven még nem született hasonló volumenű epikus – a geneti terminológiával élve – transzformális hipertextus, Csurgó Csaba univerzuma jócskán magán hordozza a posztmodern nyitó stratégiáját, a populáris kultúra regiszterei felé mozdulva el.⁴ Sőt, a szerző éppúgy elmosza az utóbbihoz tartozó zsánerek és szubzsánerek közti határokat – hiszen a mű legalább annyira (urban) fantasy, mint amennyire spekulatív fikció, meghintve... vagy inkább megszórvva a sci-fi ízeiért felelős fűszerekkel –, mint a mainstream és a slipstream köztieket, s könyve mindeközben egyszerre lesz gyomorrandítóan naturalista és „maró humorú – posztmodern – szatíra”⁵ is egyben.

„Petőfi hom[m]age vagy csak egy ráncfelvarrás egy közismert elbeszélő költeményen?”⁶ – teszi fel a kérdést blogján Hangyássy Aranka. A válasz kicsit kitérő lesz, de ami biztos: a közelmúlt Petőfi-értelmezéseiről nagy általánosságban is elmondható, hogy mindinkább kifogynak a tiszteletadásból. A lánglelkű életmű kisebb-nagyobb szeletét persze ennek ellenére – már csak az irodalomoktatás hagyományfüggő jellegéből adódóan is – mindenki ismeri, és amíg lesznek újabb magyar generációk, feltételezhetően azok tagjai is ismerni fogják. A

1 CSURGÓ Csaba, *Kukoricza*, Agave Könyvek, Budapest, 2014.

2 SEPSI László, *Csurgó Csaba: Kukoricza*, Könyvmelléklet, *Magyar Narancs*, 2014/49. (2014. december 4.), online elérhető: <http://magyarnarancs.hu/konyv/csurgo-csaba-kukoricza-92832> – Kiemelés az eredetiben (B.L.P.)

3 JUHÁSZ Viktor, *Az év magyar felfedezése. Csurgó Csaba: Kukoricza = Az Sfmag.hu kedvencei 2014-ben*, Sfmag, <http://sfmag.hu/2014/12/30/az-sfmag-hu-kedvencei-2014-ben/>

4 A téma kapcsán részletesebben lásd: H. NAGY Péter, *A negyedik. Kiegészítés Németh Zoltán A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája című könyvéhez*, Opus, 2015/1., 76–87.

5 ANDOK Tamás, *[szöveg az előlapon]* = CSURGÓ Csaba: *Uo.*

6 HANGYÁSSY Aranka, *Csurgó Csaba: Kukoricza* = <http://hangyassyaranka.blogspot.sk/2015/03/csurgo-csaba-kukoricza.html>

7 PETŐFI Sándor, *János vitéz*, Talentum Diákkönyvtár, Akkord Kiadó, [h.n.], [é.n.]

8 Noha a mű fogadtatása egyértelműen pozitív volt, az eddig és alább hivatkozott kritikákon túl érdemes még odafigyelni az itt felsoroltakra, melyekből mégis kivüláglik egyfajta szembenállás: BÖSZÖRMÉNYI Gyula, *Kukoricza Jancsi végre forradalmat csinál*, Librarius kortárs kult magazin = <http://librarius.hu/2014/11/30/kukoricza-jancsi-veg-re-forradalmat-csinal/>; UŐ., *Kukoricza, a vitéz*, Bárka online = <http://www.barkaonline.hu/futtyog-es-nahatozas/4510-kukoricza-a-vitez/>; MAGÓCS Dávid, *Kukoricza Jancsi plüssállatokat bébiszittel*, Könyves blog = http://konyves.blog.hu/2014/11/25/kukoricza_jancsi_plussallatokat_bebiszittel/; FEKETE I. Alfonz, *Emlékezetből Tündérországba? (Csurgó Csaba: Kukoricza)*, Próza Nostra = <http://www.prozanosztra.com/iras/emlekezetbol-tunderorszagba-csurgo-csaba-kukoricza>.

9 POMSÁR Péter, *Csurgó Csaba: Kukoricza*, Szubjektív Kultnapló = <http://kultnaplo.blogspot.sk/2014/11/csurgo-csaba-kukoricza.html> – Kiemelések tőlünk (B.L.P.)

10 A tanulmányban szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek mindegyike Petőfi Sándor *János vitéz*, illetve Csurgó Csaba *Kukoricza* című kötetéből származik; az egyes opusokat a címük kezdetűivel jelöljük (*János vitéz* – JV; *Kukoricza* – K), az oldalszámok pedig végig 7-es és az 1-es lábjegyzetben szereplő kiadásokra vonatkoznak (B.L.P.).

11 Gondolunk itt elsőrendűen a szerző vámpirikus *Hófehérke* átiratára: NEIL GAIMAN, *Hó, üveg, alma*, ford. Pék Zoltán = UŐ.: *Tűkőr és füst (Novellák és illúziók)*, ford. Gála Nóra – Galamb Zoltán – Huszár András – H. Kovács Mária – Pék Zoltán – Roboz Gábor – Török Krisztina, Agave Könyvek, Budapest, 2011, 319–330.

„ránccfelvarrás” azonban vitathatatlanul jeles vállalkozás, s az elmarasztalások után bizonyosan jót tesz majd a kiindulási darabnak (is), és mindemellett érdekesítő adalékokat szolgáltathat a *János vitéz* jelenkori oktatásához, egészen új dimenziókkal gazdagítva a mű értelmezési horizontját. Jelen komparatív dolgozat is ehhez kíván hozzájárulni, hiszen a *Kukoricza* világepítési stratégiáira, illetve a pretextus és a hipertextus legfontosabb kapcsolódási pontjaira koncentrálni, s főként arra az árnyas tendenciára, minek mentén haladva Csurgó Csaba jelenkorivá tette Petőfi klasszikusát.⁸

„A *Kukoricza* értelemszerűen a *János vitéz* történetét és szimbolikáját követi, de más Petőfi-művek elemei is felbukkannak, abszolút organikusan illeszkedve a regényhez”⁹ – írja Pomsár Péter, az olyan Petőfi-parafrazisokra utalva, mint például:

[A] bajtársaim kezében hagyom magam mögött ezt a világot, nem pedig egyedül az albértetemben, ágyban, párnák között. (K: 309.) – Vagy: – Van egy régi mondás. [...] Habár fölül van a hajó és alul van a víz, azért a víz az úr. [...] De] ha én vagyok legfölül, akkor szarni bele, hogy kik vannak alattam, mindig én vagyok az úr, és kész! (K: 314.) – Aztán: – [É]n pedig hagytam, hadd vigyen magával a tömeg, mint a felkorbácsolt tenger valami nyamvadt uszadék fát. (K: 473.)¹⁰

Pomsár gondolatához annyit mindenképp érdemes még hozzáfűzni, hogy a *Kukoricza* egyes szám első személyű, homodiegetikus, a belső fokalizáció sajátosságait végig megőrző – s mindemellett kicsit szószátyár és szabadszájú – narrátora több helyen önnreflektív(ként is értelmezhető), a szövegvilágon kívülre utaló megállapításokat tesz:

Úgy éreztem, mintha az események a kezdetektől fogva szigorú rendben, hideg logikai sorban követték volna egymást. Mindennek így kellett történnie. Nem lehetett másként. (K: 655.)

A szöveg tehát explicit módon is jelöli önnön hipertextus voltát. Ám mindannak ellenére, hogy Csurgó ragaszkodott a pretextus gerincéhez és fontosabb állomásaihoz, a színek és a háttér átfestésével egy merőben más történetet alkotott, akár az újraírások olyan mesterei, mint Gaiman.¹¹ „A lokális sajátosságok hozzáigazítása a nemzetközi zsánerformulákhoz hibrid és egészen újszerű szövegvilágot eredmé-

nyez, amit tovább erősít [...] a kortárs szlengből és népies-archaizáló kifejezésekből kiérlelt prózanyelv”¹² – olvashatjuk tovább Sepsinél, aki lényegében kijelenti, hogy a *Kukoricza a magyaros fantasy* minta-példája, nyelvezetében és kultúrhálójában egyaránt.

A világépítés voltaképpen elválaszthatatlanul fonódik össze a regény társadalomkritikai rétegével, ám mielőtt még ezt boncasztalra helyeznénk, *rajzoljunk inkább térképet*. Petőfi emlékezetes földrajz-strófájában így jelöli ki a vitézek Taljánországon túli útját, ahová a kutyafejűek (!) Tatárországnál át jutottak el Magyarországról:

Ekképen jutottak át Lengyelországba, / Lengyelek földéről pedig Indiába; / Franciaország és India határos, / De köztök az út nem nagyon mulatságos. (JV: 24.)

Egyértelmű tehát, hogy a Petőfi-univerzum korántsem volt autentikus mása a valóságnak, a *Kukoricza* módosításai azonban ehhez képest sokkal apróbbaknak – vagy épp radikálisabbaknak? – nevezhetők. A Magyar Királyság – ami kiterjedését tekintve éppúgy lehet azonos a mai, mint ahogy a történelmi Magyarországgal is; erre nincs egyértelmű utalás, legfeljebb a rendszer lehetőségei tükrözött potenciál tolja el az esélyeket a régi Magyarország felé – Csurgó Csabánál jórészt azonos a „*térkép*” teljes felületével. Mintha Európa, vagy a világ minden egyéb része ki volna rádiózva, elfektetve, lezárva, s mintha nem is létezne semmi egyéb, csak Az ország. Rajta kívül pusztán egy államalakulatról esik szó, mégpedig a kutyafejűek sztyeppei birodalmáról, Tatárországról, ami ugye – ezt már Petőfi is elárulta – határos a Magyar Királysággal, és a legnagyobb fenyegetésként van jelen. A János vitézzel ellentétben tehát valóban nevezhetjük allohistorikus regénynek a *Kukoriczát*, hiszen – a valamilyen kiterjedésű – Magyarország közelében ténylegesen találni sztyeppét, amit egy időben csakugyan tatárok tartottak megszállás alatt... még ha speciel nem is kutyafejűek, de erről majd később. Ami tehát biztos, az az, hogy az alternatív térkép látható része lefed(het)i a miénket.

A Magyar Királyság államberendezkedése – mint azt már fentebb is megjegyeztük – magába tömöríti a mi világunk elmúlt száz évének különböző, „szembenálló” ideológiák mentén szerveződő rendszereit. Ez tulajdonképpen csak azért lehetséges, mert a szélsőjobbot és a szélsőbalt nem pusztán a megnevezésükből értelemszerűen megrajzolható skála ellentétes végein kell elhelyezni, de ezt a skálát addig szükséges hajlítani, amíg a két szél össze nem ér; amíg az alakzat egy zárt kört nem formál, a kettőnek ugyanis több a közös jegye, mint az eltérő.¹³ Az így kialakuló alakzat szerint pedig már nem is a széljobb és a szélbal lesz az ellentétes pólus, de a demokrata centrizmus és a radikális szélsőség. Csurgó Magyar Királysága egyfelől sikeresen hajtja végre a jellemzően szovjet állammodellhez kötött vasfüggöny-rendszert: nincs kapcsolat a világ többi államával, nincs külföldre utazás, s a nyári nyaralások hirdetésményei éppúgy kimerülnek a Balatonnál, mint ahogy a sztárok is csak hazaiak lehetnek – akik per-

12 SEPSI László: *I. m.*

13 Például ilyen a társadalom szélére sodródott, aluliskolázott választótábor, ahová válsághelyzetekben hozzácsapódnak a túlburjánzott munkanélküliek. Ilyenformán mindkét fél széles néprétegeket szólít meg, egyszerű, jellemzően radikális kulcsszavakkal. Munkát, rendet, biztonságot ígérnek, és határozott elképzelésük van arról, hogy a fennálló, rossz állapotért ki a felelős – ez éppúgy lehet a regnáló hatalom, a politikai ellenpólus vagy tábor, és sok esetben egy kisebb, bár jellemzően képzetesebb, vagyonosabb népréteg –, s aki felé nyílt gyűlöletet kommunikálnak. A szélsőségeket követő tömegek könnyen elsajátítják a vezérelvet; szükségük van a „bölcs vezetőre”. A radikális irányzatokat jellemzi a(z egy)személyi kultusz, az pedig már voltaképpen lényegtelen, hogy a vezető Führernek, pártfőtárnak vagy épp királynak/császárnak nevezik.

sze azért „felkapottak”, mert a király dicsőségét éneklük meg –; nincsenek importtermékek, amit jól jelez a hazai gyártmányok neve: Coca-Cola és Pepsi helyett Ücsci, elektromos airsoft helyett ménkűpisztoly, MI helyett mesterséges sütnivaló, a Kovács & Társa a legnevesebb pisztolyárka, az autómódelleket madarokról nevezik el (pl. Galamb, Sólyom, Griff), a Zúzvara egy hűtőtípus, a legmenőbb képregény a Lehel, a Nyali a jégkrém, és így tovább... a tízórai választék pedig mi más lehetne, mint szalonna és/vagy kolbász? A király, Károly – aki a meg nem nevezett dinasztia mellékágáról származik –, egy sikeres puccs után tette a fejére a koronát, és rakott rendet a fényűzően könnyelmű előd, Lajos után. A Gellért-hegy így alakul át kvázi-vidámparkból beton-erőddé, mely képek a két király rendszerének különbségeit, azok tónusát is magukba sűrítik. Károlyt óriási személyi kultusz veszi körül – de nem csak a 19. századi, nemzetvezetői fajta, hanem napjaink sztárjaié is – ...

Voltak itt hanglemezek a király beszédeivel, pólok a királyi pár arcképével, faliszőnyegekre himzett bölcsességek a királytól („*Ha mindannyian a kezeteiket nyújtjátok felém, én az egész nemzetet fogom a méltó helyére emelni.*”), faragott Károly különböző méretekben az ujjnyitól az ember nagyságúig – az utóbbról el sem tudom képzelni, milyen célt szolgálhat –, szakácskönyv a király kedvenc ételleivel, a Királyi Vár mint babaház, Károly aláírása borostyánban, dokumentumkötet Károly harcáról a kutya-fejűek ellen, valamint „ÉLJEN A KIRÁLY!” feliratú fogkefe a hozzá illő műanyag pohárral. (K: 449.)

...a születésnapja a legnagyobb államünnep, a róla közölt portrék pedig épp annyira sugároznak erőt, mint amennyire időtlenséget is.

[A]rannyal díszített katonai egyenruhát viselt, magabiztosan mosolyogva állt az emelvényen, és olyan mozdulatokat tett a kezével, mintha egyenesen megáldaná a tiszteletére összegyűlt embereket. Öregebbnek és valahogy szikárabbnak tűnt, mint az újságok propagandafotóin. A haját valószínűleg festette, nyúlánk alakja mintha picit meggörnyedt volna, a tekintete fáradtnak tűnt, de arra mindvégig ügyelt, hogy a széles mosoly egy pillanatra se tűnjön el az arcáról. (K: 451–452.)

A születésnap parádén felvonuló Károly király tehát egészen másként fest, mint a cenzúra retusálta fotókon. És ha már cenzúra, akkor forduljunk a titkosrendőrség felé, amely az Ezredes irányítása alatt működik. Az Ezredesnek nincs neve, vagy ha van is, sem a narrátor, sem a mellékszereplők nem ismerik. Egyszerűen csak ennyi: Ezredes, és a rá illő, hófehér egyenruha – „fehérterror”? –, kezében szíval. Valami olyasmi ez, mintha a közel hét-száz oldal végig kerülné Sztálin nevét, és csak Generalissimusként hivatkozna rá, vagy mint ha Göringgel tennék ugyanezt, Marsallként emlegetve őt. A rokonítás nem véletlen: az öltözködésük színe és a működésük fundamentuma is megegyezik. A titkosrendőrség – ami a maga fekete egyenruhájával a Gestapo, esetleg a KGB megfelelője – feladata eltüntetni a rendszerellenes összeesküvőket, lázongókat, vagy azokat, akik tönkretesznek egy államilag finanszírozott plakátot; mondjuk bajuszt rajzolnak Károlynak. És hogy hová kerülnek az ilyen csínytevők? Nos, természetesen Tündérországba... A szembekötősdit játszó lakosságnak mindez jórészt persze fel sem tűnik – eleinte Jancsinak sem –; a rendszerrel a néptömeg tökéletesen elégedett, nincs szó megjátszásról. De miért is lenne, hisz a vaskezü Károly fel-emelte az országot, és megvédi népét örök ellenségétől, a kutyafejű tatároktól... akiről a regény során nem mellesleg kiderül, hogy nem többek vizionált ellenségénél, a magyarok ugyanis szinte teljesen kiirtották már őket. Minderről a népnek persze megint csak nem kell tudnia. A rendszer összetartásához – mint minden hasonló rezsim összetartásához – nélkülözhetetlen az ellenség(kép).

A tatárok bevonását Csurgó igen pazarul végzi el. A regény feléig a „kutyafejű”, mint olyan, egyszerűen csak gúnyjelzőként értelmeződik, ahogy azt őseink is használták, néhány viharos évszázaddal korábban. Sőt, a túlharsogott propaganda olykor már azt az érzetet kelti, hogy nem is létezik a szóban forgó nép (ami persze majdnem igaz is); mint mikor valaki épp azzal bizonyítja be, hogy hazudik, hogy tízszer, és mind vehemensebben állítja ennek ellenkezőjét. Lázadó karaktereink ugyanezt gondolják. Aztán megjelenik Temüdzsin:

– Te kutyafejű vagy – jelentettem ki a nyilvánvalót. / – Szerintem meg te vagy emberfejű – mondta. – Nézőpont kérdése. [...] Ifjú barátunk bár nagyon lelkes és talpraesett, de még tapasztalatlan a királyi titkosrendőrség intrikáit és kettős játszmáit illetően. Úgyhogy, álkutya, le azzal a maszkkal azon nyomban, vagy a nedves orrodát egyetlen lövéssel, a torkodon keresztül passzírozom szét a mögötted lévő falon! / Temüdzsin bizonytalanul pillantott a háta mögé. / – Igen, ott – mondta Árnycék. – Vedd le a maszkodat! / – Nem tudom levenni – sóhajtott Temüdzsin. – Ez ugyanis a fejem. Tudom, hogy ti, emberfejük azt szeretnétek, ha mindenki olyan lenne, mint ti, de hát ilyen a világ, hál’istennek nem vagyunk egyformák. Most képzeljétek el, ha azok lennének. Mint egy hatalmas tányér tarhonya, még belegondolni is szörnyű. (K: 342-343.) – Majd egy kicsivel később: – Kezd nagyon elegem lenni ebből a magyar felsőbbrendűségből. (K: 360.)

Azon túlmenően, hogy az iménti szövegszakasz szösszenetnyi betekintést enged a regény félelmetes humorába; hogy az elejtett analógiával Temüdzsin előíranyozza az olyan karaktersajátosságokat, mint amilyen a konkrétan rá jellemző, étel-hasonlatokkal való folyamatos operálás; hogy Csurgó még a kutyafejű karakter nevét is olyan körültekintően választotta meg, hogy az megegyezik Dzsingisz kán valódi nevével – miközben kém helyett inkább költő szeretett volna lenni –; nos, hasonlóvá teszi a szerző eljárását ahhoz, ahogy George R. R. Martin dolgozik a másokkal, *A tűz és jég dala* ciklus köteteiben. Noha mindkét szerzőnél rendre szóba kerül a rettegett ellenség, mégis oldalszázak – urambocsá, ezrek – peregnek le anélkül, hogy a vész testet öltene. Sőt, a szereplők is éppoly szkeptikusak, mint az olvasó... aztán mégis, a realista fantasy hirtelen fantasyvá változik.¹⁴ Remek csavar, ahogy a határozottan megkérdőjelezett propaganda – részben – mégis valóságnak bizonyul. Még az emberevés terén is.

Károly katona-Magyarországa erőteljesen nacionalista jegyeket hordoz magán. Egyfelől már az önbezártság is magával hozza az egysíkú, csak felőlünk szemlélt világgépet – a magyaros-mindenséget –, de a Turul osztályú hadászati léghajók, a király születésnapján nyakra-főre eregetett piros-fehér-zöld lufik, a mindent beborító trikólór, a nemzet felsőbbrendűségének hangsúlyozása – például a tatárok felett, akiket azért gúnyolnak, mert jurtáiban élnek, s hódító-betolakodóként tekintenek rájuk, megfélemlítve a magyar múltrol – végig jelen van. És zavarba ejtő párhuzamokat tesz lehetővé. „[I]dőtálló mű, ez már most látszik. Tíz-tizenöt év múlva különösen érdekes lesz újraolvasni[;] most a Petőfi-hommage, az alternatív történelem és a

14 A magyar kontra angolszász irodalomhoz fűződő előfeltevéseink mibenlétének boncolgatásán túl az opus egyik értékelője épp ezt az eltolást kifogásolja a regényben. Lásd: RÁTI József, *Csurgó Csaba: Kukoricza, Stewie világa* = <http://stewievalovilag.blogspot.sk/2015/01/csurgo-csaba-kukoricza.html>

fantasztikum mellett meglepően erős kortárs áthallás (megkockáztatom: düh) is érezhető, ami talán véletlen, talán nem, de addigra jobb esetben aktualitását veszti és kiderül, hogy egy szimbólumréteg lehántása mennyire fogja megváltoztatni/megviselni a regényt.”¹⁵ – írja tovább Pomsár. Bár e téren mi sem hozunk konkrét analógiákat – noha lehetne –, fontos, hogy az opusban rendre bukkannak fel az olyan példaértékű, „szabadság és egyenlőség” párti, multikulturális gondolatok, mint Temüdzsin tarhonyás hasonlata – természetesen végig a rendszerellenes lázadók részéről. S ha a Pomsár által említett áthallás-réteg a jövőben le is bomlik – reméljük, lesz rá lehetősége –, akárhogy is, de a regény megírásának korszakáról és társadalmának hangulatáról ujjlenyomatot hagy a művön.

Most pedig térjünk át az újraírás fonákjaira.

A *Kukoricza* körülbelül ugyanannyiban különbözik a János vitéztől, mint az e szöveg elejére emelt két művezető idézet. Egyikre is, másikra is végig jellemző marad a nyitó sorok tónusa, s a kort is markánsan behatárolja a bárány-nyáj mesterséges sütnivalóval bíró plüssökre cserélése. Csurgó Csaba fejezetcímeit mindig egy-egy, a János vitézből átemelt sor adja, ami a legtöbb esetben még a két történet egymás mellett futtatásában is segít. Egyébként itt is, ott is van egy árva llusunk és egy kukoricaföldön talált árva Jancsunk, akiket épp annyi időre sodor egymás mellé az élet, hogy aztán halálosan fájjon, amikor elszakítja őket. Nem mellesleg a nyáj/plüsscsapat eltűnésének ugyancsak egy hosszú, szerelmes csók az oka.

Az öreg mostoha szadista kislánnyá alakul – ő Frida –, ami annyira nem is nehéz, ha az illető apja a *munkáját* hazahordó Ezredes. Utóbbi a Petőfi-univerzumból Jancsi nevelőapjának felel meg, kenyér- és munkaadó; főhősünk feladata pedig az eszes plüssök nevelése, őrzése, amíg Fridánál ott a magántanár. A titkosrendőrség feje külön kinzókamrákat telepített a kastélya alá, melyek szellőzőrendszere pókhálóként nyújtózik a falak mélyén, s e járatok elég vastagok ahhoz, hogy egy, az apja munkája iránt érdeklődő kislány közlekedni tudjon bennük; nézelődni tudjon a nyílásaikon. És a plüssök? Ők Frida kedvenc játékaik, s a mű sci-fi szálát adják. Mesterséges intelligenciával bírnak – ami a fentebb említett Turul osztályú hadászati léghajókkal karöltve helyenként steampunk (vagy inkább „gőzvandál”?) feelinget is kölcsönöz a regénynek.

A Fiúnak köszönhetően sikerült többet megismerniük a világból, így még több információ áramolhat át a vezetékeiken, és ez jó nekik. Az információ jó. A sok információ még jobb. (K: 109.) – Majd később: – Az információ nullák és egyesek formájában ott pezseg benne, [...] ő pedig csak számolgat vadul, szinte belerészegül a rengeteg adatba. Meg tudná mondani egy esőcsepp súlyát, a sebességét, meg tudná mondani, pontosan hány esett rá eddig. [...] Majd megszáradnak. Ő azt is tudja, mikor. [...] Egyszerre érzi magát kicsinek és hatalmasnak [...]. Vagyok, gondolja. [...] [E]z a szó még soha nem telt meg ennyi jelentéssel. (K: 317.)

A plüssök története kísértetiesen idézi az 1998-as *Chipkatonák* (Small Soldiers)¹⁶ című film alapötletét, csak a *Kukoriczában* tényleges játék katonák helyett bolyhos oroszlánról, nyúlról, tevéről, maciról, zsiráfról és polipról van szó. E ponton pedig már kínálkoznak is másik párhuzamként Tim Davys művei, *A Halállista*¹⁷ és *A lefejezett keselyű rejtélye*¹⁸, melyekben éppúgy plüssök tűnnek fel, de már főszerepben. Visszatérve: a mesterséges sütnivalóval bíró játékok öntudatra ébredése adja a regény egyik mellékszálát, *jellemük (ki)fejlődéséért* pedig Jancsi sikeres nevelői működése a felelős... illetve Frida szemlélődő szadizmusa.

– Emlékszel, mit mondtam arról, hogy csak annak lehet teljes az élete, aki a rossz dolgokat is megismeri a világon? Azokat a dolgokat, amiket el kell rejtteni, mert az emberek megijednének tőlük. Emlékszel? / – Aha – dűnnyögtem. / – Én láttam ezeket a dolgokat. És erősebb lettem tőlük. Teljesebb. És azt akarom, hogy a plüssök is erősebbek legyenek. Mert ők a barátaim. [...] Csak ülünk ott [a kínzókamra fölötti szellőzőben.] csendben, és figyelünk. A plüssök tudják, hogy nem szabad megmoccanniuk. Aztán amikor visszamászunk ide, mindent elmagyarázok nekik. (K: 49–50.)

A plüssök *depressziósak* lesznek, nem bírják, amit Frida vár el tőlük, és ezért menekülnek el (Valószínűleg egy kicsit több okuk van a megfagyásra, mint a másik Jancsi bárányainak, bár, ki tudja.). És itt kezdődik a bonyodalom, az Ezredes csemetéje ugyanis, miután kiderül, hogy Jancsi egy *másik lány* miatt nem figyelt oda a játékaiba, nos, eljártssa, mintha a fiú meg akarta volna erőszakolni! Ettől a ponttól kezdve az olvasónak az lesz az érzése, hogy a Magyar Királyságban mindenütt akadnak kínzókamrák, és, hogy a Magyar Királyságban csak menekülni lehet... ám amíg Jancsinak sikerül, Illus a cellájában marad, ahonnan egyenes az út Tündérországba.

A *János vitéz* hatodik énekében történt betyármészárlás megfelelője Csurgónál egy kutyaviadaloknak otthont adó, alvilági gyárempület felrobbantása, ahol – mint az később kiderül – éppúgy a titkosrendőrség működött és szerzett információt a gyanútlan fogadóktól.

Petőfinél a hetedikről a tizenötödik énekig tart Jancsi vitéz kalandja, János vitézzé válása. Ez a *Kukoriczában* is hosszú szakasz, még akkor is, ha kiderül, hogy az ország teljes huszárkompániája egészen két főt számlál, Tibor vitézt¹⁹ és Róbert vitézt. Idővel Jancsi lesz a harmadik... majd az utolsó, János vitéz néven – inntől kezdve már csak az Ezredes nevezi Jancsinak. A huszárok a megpuccsolt király, Lajos követői, bajtársai, s még inkább mulatópartnerei voltak, akiket Károly hatalomra kerülését követően rögtön menesztettek – vagy épp Tündérországba küldtek. Egyfajta testőrség voltak, díszgyenruhában, de harc nélkül, mégis, mint ahogy azt a jelmondatuk is mutatja, végig kitarítottak Lajos mellett: „Élettemmel és véremmel Lajost szolgálom.” A Mária Teréziára tett magyar nemesi esküt tükröző mottó a regény folyamán súlyos jelentőségváltáson esik át, ugyanis amíg eleinte egyértelműen nevelés tárgyát képezi – egy tehetetlen,

16 *Chipkatonák* (Rendező: Joe DANTE, Gyártó: Amblin Entertainment, USA, 1998.)

17 Tim DAVYS, *A Halállista*, ford. Varga Bálint, Agave Könyvek, Budapest, 2010.

18 Uő.: *A lefejezett keselyű rejtélye*, ford. Varga Bálint, Agave Könyvek, Budapest, 2011.

19 Tibor vitéz kapcsán talán érdemes megjegyezni, hogy amíg a *János vitéz* tizenkettedik énekében Petőfi műve Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmével* és a *Szent László-legendákkal* (Vö.: JV: 29.), a huszadikban pedig *Dávid és Góliát* bibliai történetével létesít kapcsolatot (Vö.: JV: 51.), addig Csurgó, huszára révén Goethe *Fausztjával*. Róbert elbeszélése szerint Tibor mindaddig rettegett a haláltól, amíg egy okkult könyv elolvasása után egyezséget nem kötött a Sátánnal, hogy az a lelkéért cserébe megvédi őt minden veszélytől – azóta, mint a jó hívők, Tibor az összes csata előtt emlékezteti „sötét urát” az alkujukra.

20 PETŐFI
Sándor, *A helység kalapácsa*,
online elérhető:
<http://mek.oszk.hu/02200/02268/mp3/>

21 HANGYÁSSY
Aranka, *l. m.*

s halott királyt éltető, már szinte romjaiban is láthatatlan csoport szlogenje –, később a szabadság ügye mellett való elkötelezettség jelszava lesz, még a szkeptikusok számára is. Hiszen a jelen árnyai élénkebbé teszik a múlt színeit.

Lajos alatt a fekete fekete volt, a kisfröccs kisfröccs, a hóvihar meg hóvihar. [...] [M]ár senki sem azt mondja, amit gondol. Hát hogy lehet így beszélgetni egymással? Hogy lehet így fröccsözni? (K: 321.) – Majd később: – Tudtuk, hogy Lajos nem való királynak, nem voltunk hülyék. De valahogy ebben az országban ez működött[...] (324.) – Illetve: – [A]z is biztos, hogy az ország nem kussolt, amikor fájtn neki valami. (K: 581.)

A *Kukoriczáb*ban nem szerepel a *János vitéz* hetedhét országon átvívó huszárkalandja; itt a királyságon belül folyik a hajsza. Ám, noha vékony kapaszkodó, de a Lajos a legtipikusabb francia királynév, Petőfi vitézei pedig épp a francia király megsegítése végett kelnek útra, s miután a küldetésük sikerrel zárul, az öreg uralkodó nem csak a lányát, de a koronáját is a fiatal parasztyereknek, Jancsinak ajánlja. Igaz, a *Kukoriczáb*ól nem derül ki, hogy Lajosnak volna lánya, de a regény végén, amikor az ugyancsak Tündérországba került főhős „kalapja vesztett” cellatársáról lehull a lepel, s a matuzsálem a többiekkel együtt üvölti: „Életemmel és véremmel János vitézt szolgálom!” (K: 661.), a két szál összeérni látszik.

A Balaton Soundot idéző Zafir-koncert bojkottja után – ami a propaganda szerint „a hónap egyik legfontosabb társadalmi eseménye” (K: 234.) – hőseink a *Paprika Halászcárdában* húzzák meg magukat, ahol *A helység kalapácsának*²⁰ több karaktere és csörtés jelenetsora is felrémlik. Noha mi ezt a szakaszt itt nem részletezzük, egyetértünk a már idézett Hangyássy Arankával abban, hogy „külön örömolvasás a belehíntett petőfiség bonbonokért, mint a Fejenagy meg Erzsók, és Istók[.]”²¹ A tizenhetedik énekben történt tengeri hajózást majd griff-repülést a *Kukoriczáb*ban a „sztárvendég” Fejenagy Ferenc oldja meg, horgászhajójával.

Bár a kötet során nyilvánvalóvá válik, hogy a kutyafejűek nem fiktív nemzet, s hogy a riogatás ellenére nem jelentenek veszélyt, mindez mégsem egyenlő azzal, hogy korábban se jelentettek volna. Az ellenállok a rezsim három titkos programjáról tudnak – „három próba”? –, amelyekkel Károly emberei csapást kívántak mérni az ellenségre. Az első fázis termékei az:

Óriások. Genetikai manipuláció. A király merész víziója, hogy miként csaphat oda az ősellenségnek. A végterméknek egy legyőzhetetlen, vérszomjas, kegyetlen hadseregnek kellett volna lennie, [...] [e]zzel szemben hosszú évek kutatómunkájával, rengeteg pénzt felemészelve, az ország legjobb tudósai előállítottak néhány tagadhatatlanul erős, de ugyanakkor végtelenül jámbor nagyméretű embert, akiknek az értelmi színvonalá alulról súrolta a nagycsoportos óvodásokét. (K: 150–151.)

A *János vitéz* tizenkilencedik-huszedik énekében megverselt Óriásország – ahová emitt egy akarva, amott akaratlanul hatástalanított óriás testén át vezet az út – Csurgónál egy bányá; egy munkatábor, amit

annak jámbor lakói csak „mókatábornak” neveznek. Hiszen számukra csupa móka és kacagás egész nap a hegyet bontani, labdázni a sziklatömbökkel. Az óriások jámborsága egyébként mindkét műben megvan, hiszen Petőfinél a titánkirály halálával annak gyerekei menten hűséget fogadnak János vitéznek, s még egy sípot is adnak neki, amivel hívhatja őket, ha baj van. A *Kukoriczában* két markáns változás történik: a sajtókészítésű sípot János konkrétan az „óriáskirálytól” kapja, Harmincnégytől, aki itt azonban nem ellenség, de a legkerekesebb szövetséges, az AHEM – A Hivatalos Ellenállási Mozgalom – vezetője. Hogy hogyan? Nos, az ő génjeinek manipulálásakor hiba csúszott a „receptbe”, minek eredménye az ország egyik legfilozofikusabb óriása lett – igazán emlékezetes Harmincnégy első monológja, melyben a főforradalmár a székszis jelentőségén mereng, súlyos szakterminusokkal sűrítve gondolatmenetét. Álcája, hogy épp az állam szervei által őrzött kényszermunkatáboron belülről szervezi a mozgalmat, hosszú ideig remeknek bizonyul – s ki más lehetett volna az egyik összekötője, mint Illus? A kőbányában megesett összecsapás a *János vitéz* huszonegyedik énekében olvasható boszorkánytanyai óriás-rajtaütéssel mutat analógiát, ahol a fekete boszorkányokat a fekete titkosrendőrök helyettesítik. Mindezt még feszesebbé teheti, hogy az SS – s vele együtt a Gestapo – vezetője, Heinrich Himmler Reichsführer is programszerűen dúsította okkultizmussal „fekete lovagrendjét”, melynek soraiba „boszorkánymestereket” is befogadott.²² A recski temető a párja a huszonkettedik *János vitéz*-énekben szereplőnek, míg az utóbbiban azonban csak a főhőst környékezik meg a szellemek, az előbbiben már minden bajtársát is... álmukban. Megilletődésük viszont aligha jogos, hisz Temüdzsin előre elmesélte nekik a tatár-hiedelmet, mely szerint aki egy temetőben alszik, annak a szellemek súgják meg, hogy mit, s hogyan kéne tennie a továbbiakban. A „mókatábor” egyébként ugyanannak az észak-magyarországi Recsk községnek a kataszterébe tartozik, ahol „ideát” a leghíresebb magyar gulagot létesítették a szovjetek, 1950–53 között, a Csákány-kő hegy lába alatt.²³

S hogy a kutyafejű-ellenes kísérleteknek van-e bármi közük János „nyájához”?

Hát persze. A hamar megsemmisült második fázis szálnalmas kis meléktermékei. Összevissza rohangáló apró fémszerkezetek, amiknek összehangolt támadással kellene ölniük, de gyakran még az ajtót sem találják meg a szobában. Semmire sem jók? Nem baj, húzzunk rájuk nyuszijelmezt[.] (K: 151.)

Innét indult tehát a mesterséges sütnivaló története, s vele a *Kukoriczáé*. A harmadik anti-kutyafejű fázis terméke azonban már sikeres volt. Egyfajta drog, a neve Kék Madár, és *folyékony fájdalomból készül*.

A Petőfinél Tündérországot őrző 3+3+1/∞ vadfaj-hármasnak – avagy három próbának – nincs tényleges megfelelője a *Kukoriczában*, legfeljebb a kutyafejűek ellen készített három „termék” volna

22. A téma kapcsán lásd: NÉMETH István, *Heinrich Himmler. A Harmadik Birodalom főinkvizitora*, Rubicon, 2006/10., 6–15.; Uő.: *Himmler okkultizmusa*, Rubicon, 2006/10., 16–19.; Uő.: *Az SS boszorkányai. Boszorkánykutatás és okkultizmus a Harmadik Birodalomban*, Rubicon, 2012/8., 56–67.

23. „Ideát” Faludy György is ebben a kényszermunkatáborban raboskodott, aki önéletrajzi kötetében is taglalja recski megpróbáltatásait: FALUDY György, *Pokolbéli víg napjaim. Önéletrajz*, Magyar Világ Kiadó, Budapest, 1989.

24 REJTŐ Jenő (P. HOWARD),
Csontbrigád,
Alexandra Kiadó,
Budapest, 2007.

velük egyeztethető, amit erősíteni látszik, hogy a Kék Madár épp Tündérországra készül, viszont, hogy Csurgónál az óriások jelentik az első fázist, ugyanennyire gyengíti is a párhuzamot. A medve és oroszlán triumvirátust, illetve a hidra-sárkányt lehet, nemes egyszerűséggel a táborórség helyettesíti, még ha velünk együtt János vitéz is meglepődik ezen, s kvázi „számon is kéri” a *Kukoricza* szerzőjét:

Négy fegyveres. Az semmi. Attól félttem, hogy... mittudomén... vadállatokkal őriztetik a helyet. Vagy egy sárkánykigyóval. Én már a királlyal kapcsolatban semmin nem lepődöm meg. (K: 505.)

Csurgó Csaba árnyas transzformáció-tendenciájának a betetőzése kétségkívül Tündérország, a rezsím koncentrációs tábora, ahol a tündérek az Ezredes kínzó-pribékjei. Nevüket kékes, csillogó védőöltözetükről kapták – nehogy összemaszatolják magukat a különböző testnedvekkel –, melynek ujjai ténylegesen tündérszárnyakat idéznek. És hogy mi történik ott? Mi az, amikor a tündérek táncolni visznek?

Hogy mondd? Mindent nem tudnak elvenni tőled? Ha-ha, kedves szerencsétlen barátom. Ha-ha. Mire gondolsz pontosan? Most ilyen nagy szavakat fogsz mondani nekem, fogadjunk, hogy a hitedet nem tudják elvenni tőled. A hitedet? Komolyan? Ne röhögtesse! Azt veszik el először. [...] Szerintem a gondolataidat meg fogod osztani a tündérekkel már az első tánc alkalmával. [...] Még azokat a gondolatokat is megosztod velük, amikről te magad sem tudsz. (K: 533.) – Majd egy kicsit később: – Van itt minden – folytatta a tündér, mintha egy turistacsoportot vezetne. – Jobbra a sokkal, a táború, kicsit arrébb a tó. A tó ártatlannak tűnik, de bizonyos esetekben kifejezetten jól használható. Balra a vágóhíd, a savazó, a fogászat, a kohó meg a zúzda. (K: 545.)

Az egyes kinkamrák talányos megnevezései vitathatatlanul beindítják a fantáziát. Azt a sötétet. És Csurgó naturalista művészként játszik el az összes kínálkozó lehetőséggel. Számunkra, analógiaként kétségkívül a tó a legfontosabb, ahonnet Petőfi műve végén, a huszonhetedik énekben Iluska emelkedik ki, mint Tündérország királynéja. Nos, a kiemelkedés a *Kukoriczában* is megvan. Újra és újra. Vasakhoz láncolva, a víz alá taszítva, levegő nélkül. És János vitéz szemével nézzük végig mindezt.

Amennyiben hazai rokont kellene keresnünk, úgy azt mondanánk, hogy van a *Kukoriczában* egy jókora dózis Rejtő, csak épp más arányokkal. Tónusát tekintve itt nem árválkodik egymagában a *Csontbrigád*²⁴, szemben az életmű többi darabjával, hanem kiegyenlítődik a két „típus” súlya... igaz, ha a kiemelt Rejtő-regény jelentőségére gondolunk, úgy egy bizonyos szempont szerint annál az életműnél is egyenlőség tapasztalható. A karakterek – Árnyék, Temüdzsin, Róbert, vagy akár Jancsi is – jellem és képességek dolgában zavarba ejtően rejtőiek; fokozottan szerethető esetlenségük rendkívüli együttérzéssel párosul. A tündérországi foglyok helyzete, működése és együttműködése éppúgy a *Csontbrigádot* idézi. A magyar irodalomban Rejtő és Csurgó emlegetett művein kívül feltételezhetően nincs még egy olyan regény, ami ekkora súllyal volna képes felruházni azt a szót, hogy „bántani”.

Ám, egy idő után a legprecízebben összehangolt óra fogaskerekei közé is besodródik egy porszem, homokszem, bármi, ami megakasztja a gépezetet. Az elnyomó rendszereknek mindig ez a sorsuk. S ha eljön az az egy hiba, menten követi a másik – dominóeffektus.

Olyanok voltunk, mint a pestis. Gyorsan és könyörtelenül terjedtünk. (K: 631.) – Majd egy kicsivel később: – Mi voltunk a forradalom. (K: 662.)

Nemcsak a tündérek révén lehet Tündérország urává válni. Le is lehet mérszárolni a tündéreket. És van az a helyzet, amikor le is kell.

A tündérnemzetség gyönyörű körében / S kedves Iluskája szerető ölében / Mai napig János vitéz őkegyelme / Szép Tündérországnak boldog fejedelme. (JV: 64.)

Valójában mindkét történet ugyanott ér véget, ám amíg az egyik lezártnak tekinthető, a másik nem.

A *Kukoricza* legelején, a huszonegy éves Jancsival egykorú, féltékeny és szerelmes lelkű, nyúlánk lakótárs, Sanyi – nem ismerjük a vezetéknevét – karakterében ott bujkál annak lehetősége, hogy az alternatív univerzum alternatív Petőfijeként – aki ugyancsak huszonegy volt, amikor a *János vitézt* írta²⁵ – a történet rímbeöntője legyen, s így bezárja a kört. A szerző azonban ezt a lehetőséget nem játssza ki... egyelőre. A kötete utolsó oldalán olvasható újabb önreflexió egy lehetséges továbbgondolását azonban kicsit korábban elejti. Lássuk hátulról:

Itt ér véget az én történetem. / Mert ami ezután következett, az már nem rólam szólt. Annak a történetnek már nem én voltam a főszereplője.] (K: 662.) – És a korábbi szövegszakasz: – Miklós kezdetben pusztá kézzel harcolt, ököllel ütött, néha rúgott egyet, aztán megragadta az asztal egyik végét, felkapta, és azzal pörgött. [...] Később Miklós felvette a földről a szöges buzogányt, [...] és onnantól teljesen átrajzolódott a harctér. / – Károlynyalók! – kiabálta. – Fosszívűek! Takonyfajzatok! (K: 628.)

Csurgó Csaba tíz évig írt²⁶ monumentális története könnyen lehet, folytatódni fog, hisz még csak az első hiba csúszott a rendszerbe. Ha így lesz, akkor az önreflexióból kiindulva vélhetően más főhős kalandjaival teszi majd. És hogy kiével, s hogy mi lehetne a címe? Nos, szerintünk egy újabb utónév, az utoljára beemelt szövegrész második szakaszából kitűnő vehemens jellem, a malomkövet vagy gerendát idéző asztalt oly könnyen megemelő erő, és az Ilosvai majd Arany által is megénekelte buzogány pedig azt is igen valószínűvé teszik, hogy melyik. Legalábbis szerintünk. És Önök szerint?

25 Vö. KAISER László, *Előszó* = PETŐFI Sándor: *I. m.*, 5.

26 Vö. SZABÓ M. István, *Toldi és Rózsa Sándor elbukott, de kész az újrakevert János vitéz*, hvg.hu = http://hvg.hu/kultura/20141106_Ujra_keverte_a_Janos_vit_ezt